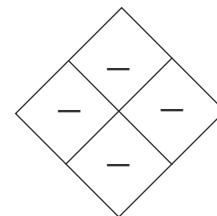

požarno opasne, toksične i reaktivne tvari

Uređuje: Branko Uhlík

205 SUMPOROV HEKSAFLUORID (Sulfur Hexafluoride)

CAS: 2551-62-4
UN: 1080
Kemler: 20

KLASIFIKACIJA OPASNOSTI U POŽARU

Stupanj škodljivosti: nije procijenjen

Stupanj zapaljivosti: nije procijenjen

Stupanj reaktivnosti: nije procijenjen

FIZIČKO-KEMIJSKA SVOJSTVA

Kemijska formula: SF₆
Relat. molna masa: 146,05
Fizički oblik: bezbojan plin
Miris: bez mirisa
Relat. gustoća plina (zraka = 1): 5,1 (20 °C)
Temperatura taljenja: -64 °C (sublimira)
Topljivost u vodi: slaba

Topljivost u drugim otapalima: topljiv u alkoholu
Inkompatibilne tvari: tvari koje djeluju oksidirajuće (peroksidi, perklorati, klorati, permanganati, nitrati, klor, brom, ...), jake lužine (Na- i K-hidroksid); ako dođe u dodir s disilanom, može doći do eksplozije.

MAKSIMALNO DOPUSTIVA KONCENTRACIJA U ZRAKU (MDK)

Prma Pravilniku o maksimalno dopustivim koncentracijama štetnih stvari u atmosferi radnih prostorija i prostora i o biološkim graničnim vrijednostima (NN br. 92/1993) maksimalno dopustiva koncentracija sumporovog heksafluorida je

ppm 1000
mg.m⁻³ 6000

ZAPALJIVOST I EKSPLOZIVNOST

Sumporov heksafluorid je nezapaljiv plin koji sa zrakom ne stvara zapaljive eksplozivne smjese.

POŽARNA OPASNOST I ZAŠTITA OD POŽARA

Požarna svojstva sumporovog heksafluorida

Sumporov heksafluorid ne gori, a pri visokim temperaturama razgrađuje se na vrlo otrovan plin fluorovodik i okside sumpora (SO₂, SO₃) koji jako nadražuju.

Postupci u slučaju požara

Spremnike koji sadrže sumporov heksafluorid treba na vrijeme ukloniti iz zone opasnosti, ako je to bez rizika; ako to iz bilo kojeg razloga nije moguće, treba ih hladiti raspršenom vodom, u protivnom mogu eksplodirati. Budući da sumporov heksafluorid ne gori, požar u okolini spremnika treba gasiti ovisno o prirodi gorivog materijala koji okružuje spremnike.

Osobe koje gase požar trebaju taj posao obavljati iz sigurne udaljenosti zbog opasnosti od eksplozije spremnika; pri tom treba upotrebljavati potpunu osobnu zaštitnu opremu u koju je uključen i izolacijski aparat s potpunom zaštitom lica.

ŠKODLJIVOST ZA ZDRAVLJE

Sumporov heksafluorid nalazi najveću primjenu u oblasti električne energije, kao plinoviti dielektrik ili izolator. Najširu primjenu ima u visokotlačnim transformatorima, ali se upotrebljava i drugdje: u linearnim ekceleratorima, u Van den Graaffovim generatorima, u prekidačima struje, nekim tipovima lasera itd. Vjeruje se da bi mogao odigrati važnu ulogu u kirurgiji očne retine.

Mogući putovi ulaska u organizam: dišni putovi; apsorpcija kroz kožu.

Djelovanje na organizam

Smatra se da je sumporov heksafluorid u čistom stanju fiziološki praktički inertan, ali u velikoj koncentraciji može djelovati kao zagušljivac zbog istjerivanja kisika iz zraka. Međutim, taj plin obično sadrži i druge fluorida sumpora koji se djelovanjem vode hidroliziraju u spojeve kao što su fluorovodik, trifluorid i sulfuril-klorid koji su škodljivi za zdravlje.

Mogući akutni učinci

Neposredan dodir sa strujom ekspandirajućeg plina može prouzročiti smrzavanje tkiva na mjestu dodira. Udisanje plina nadražuje sluznice nosa i grla te pluća uzrokujući kašalj i/ili kratak dah. Jače izlaganje može prouzročiti plućni edem, stanje koje zahtijeva hitnu liječničku pomoć.

OBJAŠNJENJA ZA

- sustavne oznake za klasifikaciju tvari s obzirom na opasnost u požaru
- označavanja otrova u prometu
- pločica za označavanje motornih vozila u međunarodnom prijevozu i
- označavanje nekih kratica objavljena su u *Kem. Ind.* 36 (1) (1987)

Dodir sumporovog heksafluorida s očima može prouzročiti trajno oštećenje vida.

Znaci izlaganja većim koncentracijama plina mogu biti glavobolja, vrtoglavica, smetenost, grčevi i gušenje, u teškim slučajevima nesvijest i koma.

Kronični učinci

Nema podataka o mogućim kancerogenom djelovanju sumporovog heksafluorida ili o njegovom djelovanju na reprodukciju. Od mogućih dugoročnih učinaka čestog izlaganja povećanim koncentracijama tog plina navode se oštećenja jetre i bubrega. Stalno izlaganje povećanim koncentracijama sumporova heksafluorida može prouzročiti taloženje fluorida u kostima i zubima ("fluoroza") uz pojavu bolova i stvaranja pjega na zubima.

PRVA POMOĆ

Štetne posljedice od nezgoda pri radu sa sumporovim heksafluoridom mogu se pojaviti ako se pravodobno ne poduzmu mjere za njihovo sprečavanje.

U blizini mjesta gdje se radi sa sumporovim heksafluoridom, treba na vidljivo mjesto staviti uputu prve pomoći u slučaju nezgode. Prikladna je ova uputa:

SUMPOROV HEKSAFLUORID

PRVA POMOĆ U SLUČAJU NEZGODE NA RADU

Udisanje: osobu odmah izvedite na čisti zrak; ako teško diše ili je prestala disati, odmah primijenite umjetno disanje (npr. metodu "usta na usta"), a ako je prestao rad srca, treba primijeniti kardio-pulmonalnu reanimaciju (stručna osoba!). U slučaju jakog izlaganja plinu i s time u vezi otpremanja unesrećenog u bolnicu, osoba treba biti pod stalnim nadzorom prvih 24-28. sati jer se pulmonalni edem može razviti naknadno.

Preporuke liječniku: ako se pojave znaci akutnog izlaganja plinu, preporučuju se:

- kontrola mokraćne: koncentracija fluorida veća od 4 mg L⁻¹ ukazuje na jako izlaganje plinu,
- rentgenski pregled pluća,
- provjera funkcioniranja jetre i bubrega.

Dodir s kožom: mlaz stlačenog/ukapljenog plina može prouzročiti smrzavanje i pojavu opekline na koži. Dio dijela koji dođe u dodir s mlazom plina treba odmah oprati vodom i sapunom, u težem slučaju dotično mjesto na desetak minuta uroniti u mlaku/toplu vodu; nakon toga treba zatražiti savjet liječnika, osobito ako se na koži pojavi crvenilo. Odjeću kontaminiranu ukapljenim plinom treba odmah skinuti, osobito ako je od propusnog materijala.

Dodir s očima: ako dođu u dodir s mlazom plina, treba ih odmah ispirati blagim mlazom mlake vode barem tridesetak minuta(!); pri tom treba povremeno čistim prstima rastvoriti vjeđe i kružiti očima, tako da voda dospije u sve dijelove oka. Nakon ispiranja treba zatražiti savjet/pomoć liječnika oftalmologa.

VAŽNO! U slučaju teže nezgode treba pružiti prvu pomoć što brže i istodobno pozvati liječnika. Ako se primjenjuje umjetno disanje prvo treba provjeriti da unesrećeni u ustima nema neko strano tijelo (zubnu portezu, ostatke hrane i sl.) koje treba prije izvaditi.

SIGURNOST I ZAŠTITA NA RADU

Upozorenja

Osobe koje rade/rukiju sumporovim heksafluoridom moraju poznavati osnovna svojstva tog plina i rizike kojima se izlažu ako se ne pridržavaju propisa i uputa o zaštiti na radu s tvarima koje mogu djelovati štetno na zdravlje. Za upozorenje izrađuju se posebne ploče, natpisi i kartice kojima se ukazuje na prirodu opasnosti i daju preporuke o ponašanju u slučaju nezgode na radu i u izvanrednim situacijama. Istu namjenu imaju i naljepnice za spremnike u kojima se drži stlačeni sumporov heksafluorid prikladna je naljepnica s ovim upozorenjima:

SUMPOROV HEKSAFLUORID

OPREZ! PLIN POD TLAKOM!

- Pri radu s plinom osigurajte dobru ventilaciju.
- Spremnik ne izlažite povišenim temperaturama.
- Mlaz ekspaniranog plina ne smije doći u dodir s očima i kožom!

PROUČITE UPUTE O PRVOJ POMOĆI I O PONAŠANJU U IZVANREDNIM SITUACIJAMA!

Ventilacija radnih prostorija

U ograničenom prostoru gdje se radi/rukiju sumporovim heksafluoridom osigurajte dobru opću ventilaciju a na mjestima mogućeg propuštanja plina i lokalni odsis. Budući da se radi o plinu koji nema mirisa, treba voditi računa da koncentracija kisika u atmosferi radnog prostora bude najmanje 18 vol. % (vidi također odjeljak "Škodljivost za zdravlje - Djelovanje na organizam").

SIGURNI RADNI POSTUPCI

– Sa spremnicima koji sadrže sumporov heksafluorid pod tlakom treba rukovati oprezno, u skladu s propisima o baratanju s komprimiranim plinovima.

– Spremnici/cilindri sa stlačenim sumporovim heksafluoridom ne smiju se izlagati povišenim temperaturama.

– Procesu u kojima se upotrebljava sumporov heksafluorid moraju se provoditi u zatvorenim (hermetiziranim) sustavima.

– Kad god je to moguće treba automatizirati sprovođenje plina iz cilindara/spremnika u procesne posude/uređaje.

– Ako se u radnom prostoru ne može osigurati da koncentracija sumporovog heksafluorida bude manje od maksimalno dopuštene, treba pri boravku u takvom prostoru upotrebljavati prikladan uređaj za zaštitu disanja.

– Za vrijeme dok nije u upotrebi, treba ventil na cilindru sa stlačenim plinom dobro zatvoriti i zaštititi ga od slučajnih udaraca.

– Spremnik sa stlačenim sumporovim heksafluoridom ne smije se prenositi ručno ili hvatati masnim rukama; ako se želi premjestiti, treba ga prevoziti kolicima.

– Ako se cilindar sa stlačenim sumporovim heksafluoridom spaja sa sustavom koji je pod nižim tlakom, treba između spremnika i tog sustava uključiti reduktor tlaka. Također, u cjevovod za sprovođenje stlačenog plina treba uključiti kontrolni ventil kako bi se onemogućio obratni protok plina.

– Na radnim mjestima gdje postoji mogućnost dodira s dijelovima uređenja/cjevovoda niskih temperatura kroz koje protječe sumporov heksafluorid, treba upotrebljavati rukavice koje zaštićuju do hladnoće.

— U radnom prostoru gdje se upotrebljava sumporov heksafluorid, ne smije se jesti, piti ni pušiti. Prije jela, pušenja i sl. treba ruke i lice oprati, a nakon svršetka posla treba oprati sve dijelove tijela koji su tijekom rada mogli doći u dodir s plinom.

ZAŠTITNA SREDSTVA

VAŽNO! Osobna zaštitna sredstva **nisu** zamjena za dobre uvjete rada, propisno baratanje opasnim tvarima i razumno ponašanje na radnom mjestu.

Preventivne tehničko-tehnološke mjere djelotvornija su zaštita od opasnih tvari nego osobna zaštitna sredstva. Međutim, pri obavljanju nekih poslova i u nekim situacijama upotreba zaštitnih sredstava može biti nužna.

Zaštita disanja

U atmosferi koja sadrži više od maksimalno dopustive koncentracije sumporovog heksafluorida (1 000 ppm) ili nepoznatu koncentraciju tog plina ili manje od 18 vol. % kisika treba za zaštitu disanja upotrebljavati ili cijevnu masku s dovodom čistog zraka pod pozitivnim tlakom ili izolacijski aparat, oba uređaja s potpunom zaštitom lica.

Osobe koje su zbog prirode posla ili uvjeta rada primorane upotrebljavati uređaje za zaštitu disanja moraju dobro poznavati način upotrebe, provjeravanja, čišćenja i održavanja takvih uređaja, u protivnom posljedice mogu biti vrlo teške.

Zaštita očiju

Zaštine kemijske naočale koje dobro prijanjaju uz lice. Ako se pri obavljanju posla upotrebljava uređaj za zaštitu disanja s potpunom zaštitom lica, naočale, naravno, nisu potrebne.

Zaštita ruku i tijela

Pri radu sa stlačenim sumporovim heksafluoridom ruke treba zaštititi, ovisno o prirodi posla, čvrstim gumenim rukavicama ili rukavicama koje štite od hladnoće, a tijelo zaštitnom odjećom od nepropusnog materijala. Nema specifičnih podataka o otpornosti pojedinih materijala prema tom plinu, pa je najbolje posavjetovati se s proizvođačem zaštitne opreme.

Zaštitna sredstva opće namjene

To su tuševi koji daju obilan mlaz vode umjerene temperature i tlaka i ispiralice za oči; najprikladnije su ispiralice koje rade na principu vodoskoka (fontane). Tuševi i ispiralice za oči treba postaviti što bliže mjestima gdje se radi s opasnim tvarima.

USKLADIŠTENJE

Spremnike/cilindre sa stlačenim sumporovim heksafluoridom treba skladištiti u skladu s propisima o čuvanju plinova pod tlakom. Skladišna prostorija u kojoj se drže spremnici treba da je suha, hladna, dobro ventilirana i zaštićena od direktnog sunčevog svjetla. U toj prostoriji ne smiju se upotrebljavati izvori topline ni držati tvari s kojima bi sumporov heksafluorid mogao nepoželjno reagirati (vidi "Fizičko-kemijska svojstva - Inkompatibilne tvari").

Spremnike sa stlačenim plinom treba prikladno označiti, a ispusne ventile dobro zatvoriti i zaštititi do oštećivanja; treba ih držati u okomitom položaju, osigurati od prevrtanja i povremeno provjeravati ventile da ne propuštaju. Prazne spremnike treba držati odvojeno od punih i označiti.

Ako se spremnici sa sumporovim heksafluoridom drže na otvorenom, treba ih zaštititi od direktnog sunčevog svjetla i atmosferskih padalina. Prijem, izdavanje i rukovanje spremnicima sa stlačenim sumporovim heksafluoridom treba povjeriti samo ovlaštenim osobama.

POSTUPCI U IZVANREDNIM SITUACIJAMA

Ako u ograničenom prostoru dođe do propuštanja sa stlačenim sumporovim heksafluoridom ili uređaja kroz koji cirkulira taj plin, predlaže se postupiti ovako:

1. Sve osobe neka odmah napuste taj prostor.
2. O incidentnoj situaciji treba odmah obavijestiti osobu, odnosno službu odgovornu za sprovođenje zaštite.
3. U prostor u kojem je došlo do propuštanja plinovitog sumporova heksafluorida smiju ući samo osobe opremljene izolacijskim aparatom za disanje s potpunom zaštitom lica. One trebaju otvoriti sve prozore i vrata i pojačanom ventilacijom provjetriti taj prostor. Treba voditi računa o tome da je sumporov heksafluorid plin bez boje i mirisa koji u zatvorenom prostoru može smanjiti koncentraciju kisika u zraku i djelovati kao plin zagušljivac.

Ako je propustio spremnik/cilindar sa stlačenim plinom, treba ga iznijeti na otvoreni prostor i pokušati zatvoriti ventil; ako to ne uspije, najbolje je pustiti da se cilindar isprazni u atmosferu.

Ako je propustio uređaj kroz koji se provodi/cirkulira sumporov heksafluorid, treba odmah prekinuti protok plina.

Prije ponovnog ulaska zaposlenih u taj prostor preporučuje se provjeriti čistoću zraka, odnosno koncentraciju kisika u zraku.

Određivanje sumporova heksafluorida u zraku

U ograničenom prostoru u kojem se često ili stalno radi sa sumporovim heksafluoridom treba povremeno provjeravati čistoću zraka. Jedna od mogućih metoda je UV-spektrometrija; princip je ovaj: određeni volumen zraka siše se kroz impindjer i u alikvotnom dijelu apsorpcijske tekućine odredi SF₆ spektrometrijski. Ta metoda opisana je u *Hygiene Sampling and Analytical Guide for Airborne Health Hazards* (E. I. Du Pont de Nemours and Co., Wilmington, DE, Applied Technology Division, 1979.).

Određivanje sumporovog heksafluorida u atmosferi radnog prostora najbolje je povjeriti nekom od specijaliziranih analitičkih laboratorija koji raspolažu potrebnom opremom i iskustvom, kako u pogledu izbora analitičke metode tako i interpretacije rezultata mjerenja. Analitički laboratoriji, odnosno institucije koji se u Zagrebu bave određivanjem štetnih tvari u zraku i rješavanjem problema u vezi sa zaštitom na radu i zaštitom okoliša su npr. ANTLaboratorij za analitiku i toksikologiju, Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Institut za sigurnost, Zavod za ispitivanje kvalitete, Zavod za istraživanje i razvoj sigurnosti i dr.

Zaštita okoliša

Sumporov heksafluorid se ne ubraja među plinove koji bi mogli ozbiljnije ugroziti životni okoliš. Nema kriterija o maksimalno dopustivoj koncentraciji tog spoja u vodi.

Prijevoz

Sumporov heksafluorid se prevozi i u transportu označava kao tvar klase 2 (komprimirani, ukapljeni i pod tlakom otopljeni plinovi).

U međunarodnom cestovnom prijevozu sumporov heksafluorid se prevozi na način i pod uvjetima navedenim u Europskom sporazumu o međunarodnom prijevozu opasne robe u cestovnom prometu.

U međunarodnom prijevozu željeznicama sumporov heksafluorid se prevozi na način i pod uvjetima navedenim u Međunarodnoj konvenciji o prijevozu robe željeznicama (CIM) - Pravilnik o prijevozu opasne robe željeznicama (RID).

Havarija prilikom prijevoza

Ako prilikom cestovnog prijevoza stlačenog sumporovog heksafluorida dođe do propuštanja spremnika, zaustavite vozilo po mogućnosti na mjestu koje je podalje od javnih putova. Osigurajte dovoljno veliku zaštitnu zonu i blokirajte prilazne putove. O havariji odmah obavijestite najbliže organe sigurnosti (policija, vatrogasci) kao i pošiljatelja pošiljke.

Ako na spremniku plina propušta ventil koji se ne može zatvoriti, najbolje je pustiti da se spremnik isprazni u atmosferu; kroz to vrijeme treba stati s onu stranu vozila/spremnika odakle puše vjetar. Za topla i mirna vremena plin se može širiti u razini tla jer je oko pet puta teži od zraka, pa o tome valja voditi računa.

Neki od izvora podataka za rubriku "Požarno opasne, toksične i reaktivne tvari": EG Sicherheitsdatenblatt; SIGEDA ID; Canadian Centre for Occupational Safety and Health (COOHS); Material Safety Data Sheet; CEMINFO; Hazardous substances Fact Sheet; National Fire Protection Association (NFPA); Registry of Toxic Effects of Chemical Substances (RTECS, NIOSH); Treatment and Disposal for Waste Chemicals - IPTC File (UNEP); NIOSH Manual of Analytical Methods, 2nd Ed., 4 Volumes (NIOSH, Cincinnati, Ohio, 1997) i dr.

- - -

Ovaj prikaz o suporovom heksafluoridu izrađen je u suradnji s inž. Z. Habušom.